

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΝΗΡΕΑΣ

Οδηγός για Επαγγελματίες

Φροντίδα με αξιοπρέπεια

Εκπαιδευτικός οδηγός επαγγελματιών για την πρόληψη της κακοποίησης ατόμων τρίτης ηλικίας

1. Τρίτη ηλικία, ενεργός γήρανση και προστασία

1.1 Ορισμός της τρίτης ηλικίας/ των μεγαλύτερων σε ηλικία ανθρώπων

Παρόλο που υπάρχουν ευρέως χρησιμοποιούμενοι ορισμοί για την τρίτη ηλικία, δεν υπάρχει μια γενικότερη συμφωνία για την ηλικία στην οποία κάποιο άτομο γίνεται «ηλικιωμένο». Οι περισσότερες χώρες με υψηλό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης έχουν αποδεχτεί την χρονολογική ηλικία των 65 ετών ως το σημείο στο οποίο κάποιο άτομο θεωρείται ότι εντάσσεται στην τρίτη ηλικία. Αυτή είναι η ηλικία στην οποία συνήθως ένα άτομο μπορεί να ξεκινήσει να αποκομίζει τα συνταξιοδοτικά οφέλη.

Η ηλικία και η γήρανση συνήθως εξετάζονται μέσα από τέσσερις διακριτές αλλά αλληλένδετες οπτικές: τη χρονολογική ηλικία, η οποία προσδιορίζεται με βάση την ημερομηνία γέννησης, τη βιολογική ηλικία, που συνδέεται με τις σωματικές μεταβολές, την ψυχολογική ηλικία, η οποία αφορά τις νοητικές μεταβολές και τις αλλαγές στην προσωπικότητα κατά τη διάρκεια του κύκλου ζωής και, τέλος, την κοινωνική ηλικία, που αποτυπώνει τη μεταβολή των ρόλων και των σχέσεων του ατόμου όσο αυτό μεγαλώνει.

Σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο, οργανισμοί όπως ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών χρησιμοποιούν πλέον τον όρο «άτομα μεγαλύτερης ηλικίας» (older persons), αντί για όρους όπως «ηλικιωμένοι» ή «υπερήλικες».

1.2. Κάθε άτομο μεγαλύτερης ηλικίας είναι διαφορετικό

Η γήρανση βιώνεται με διαφορετικό και βαθιά προσωπικό τρόπο. Η κατανόηση και η αντιμετώπιση των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας ως μιας ενιαίας κοινωνικής ομάδας, η οποία ορίζεται αποκλειστικά με βάση τη χρονολογική ηλικία, οδηγεί συχνά σε γενικευτικές αντιλήψεις. Οι εμπειρίες στη μεγαλύτερη ηλικία δεν καθορίζονται απλώς από τη συμπλήρωση μιας ορισμένης ηλικίας ούτε μόνο από ατομικά χαρακτηριστικά, όπως η κατάσταση της υγείας, αλλά διαμορφώνονται σε μεγάλο βαθμό από ποικίλα διαρθρωτικά, κοινωνικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα σε όλη τη διάρκεια της ζωής. Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερη σημασία έχει η διαθεματικότητα, καθώς η ηλικία διασταυρώνεται με άλλους παράγοντες, όπως το φύλο, η αναπηρία, η εθνοτική ή μεταναστευτική προέλευση, η κοινωνικοοικονομική κατάσταση ή ο σεξουαλικός προσανατολισμός, με αποτέλεσμα να παράγονται διαφορετικές και συχνά άνισες εμπειρίες γήρανσης.

Οι εμπειρίες ζωής είναι πολλαπλές και συσσωρεύονται καθ' όλη τη διάρκεια του βίου, επηρεάζοντας τις συνθήκες στη μεγαλύτερη ηλικία, τόσο ως προς τις ευκαιρίες όσο και ως προς τις προκλήσεις. Όταν δεν έχουν διασφαλιστεί ίσα δικαιώματα και ίσες ευκαιρίες στα προηγούμενα στάδια της ζωής, τα μειονεκτήματα αυτά συσσωρεύονται και επηρεάζουν αντίστοιχα και την απόλαυση των δικαιωμάτων σε μεταγενέστερα στάδια.

1.3 Ενεργός γήρανση

Η έννοια της ενεργούς γήρανσης περιλαμβάνει τη διατήρηση της υγείας, της συμμετοχής στην κοινωνία και της ασφάλειας καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής — όχι μόνο ως άτομο της τρίτης ηλικίας, αλλά με έμφαση στην πρόληψη και την ποιότητα ζωής.

Τρεις πυλώνες της ενεργούς γήρανσης:

- **Υγεία:** Πρόληψη ασθενειών, φροντίδα της σωματικής και ψυχικής υγείας, προαγωγή δραστηριοτήτων.
- **Συμμετοχή:** Ενεργός ρόλος στην κοινότητα, εθελοντισμός, κοινωνικές επαφές, μάθηση.
- **Ασφάλεια:** Κοινωνική προστασία, πρόσβαση σε υπηρεσίες, ασφάλεια στο χώρο κατοικίας, προστασία από κακοποίηση/απομόνωση.

1.4. Η τρίτη ηλικία σήμερα – στατιστικά στοιχεία

Ο παγκόσμιος πληθυσμός των ατόμων ηλικίας 60 ετών και άνω θα υπερδιπλασιαστεί, από 900 εκατομμύρια το 2015 σε περίπου 2 δισεκατομμύρια το 2050.

Στην Ε.Ε., στις 1 Ιανουαρίου 2024 ο πληθυσμός εκτιμάται στα ~449,3 εκ., και πλέον πάνω από το 21,6 % του είναι ηλικίας 65 ετών ή και άνω.

Η τάση είναι σαφής: μεγαλύτερο ποσοστό ατόμων τρίτης ηλικίας, μικρότερο ποσοστό παιδιών/εφήβων → το σχήμα της πυραμίδας του πληθυσμού αλλάζει.

Στην Ελλάδα, το ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 65+ ετών ανέρχεται περίπου στο 23-24 % (2023-2024). Ο μέσος όρος ηλικίας του πληθυσμού αυξήθηκε γρήγορα: π.χ. μεταξύ 2011 και 2021 η διάμεση ηλικία έφτασε ~45,5 έτη. Σύμφωνα με τα δεδομένα της Απογραφής Πληθυσμού της ΕΛΣΤΑΤ (2021), η ηλικιακή ομάδα άνω των 65 ετών κατέγραψε αύξηση 13,3% σε σχέση με το 2011, φτάνοντας το 22,8% του συνολικού πληθυσμού. Στην Περιφέρεια Αττικής η αύξηση αγγίζει το 21,7%.

Ταυτόχρονα, η γονιμότητα είναι πολύ χαμηλή (πολλές γυναίκες δεν έχουν ή θα έχουν λίγα παιδιά) και η φυσική μεταβολή είναι αρνητική — λιγότερες γεννήσεις, περισσότεροι θάνατοι.

Προβλέπεται ότι ως το 2050 το ποσοστό των 65+ μπορεί να φτάσει ~35-36 % στην Ελλάδα. Η Ελλάδα μία από τις πλέον ταχύτερα γηράσκουσες χώρες της Ε.Ε.

Επιπτώσεις της δημογραφικής αλλαγής:

- Μείωση του δυναμικού εργασίας / άτομα παραγωγικής ηλικίας → μεγαλύτερη επιβάρυνση στην κοινωνική ασφάλιση, στη φροντίδα.
- Αύξηση του λόγου εξάρτησης (όσοι/όσες δεν εργάζονται προς όσους/όσες εργάζονται).
- Μεγαλύτερη ανάγκη για υπηρεσίες υγείας, φροντίδας, κοινωνικής συμμετοχής.

1.5 Η προστασία των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας στο ελληνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές πλαίσιο

Συνταγματική προστασία: άρθρο 21 παρ. 3:

«Το Κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των ατόρων.»

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο οποίος έχει δεσμευτική νομική ισχύ, κατοχυρώνει ειδική προστασία και για τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, δεσμεύοντας τα κράτη μέλη κατά την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης. Ειδικότερα προβλέπεται ότι:

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης - Άρθρο 25 Δικαιώματα των ηλικιωμένων:

«Η Ένωση αναγνωρίζει και σέβεται το δικαίωμα των ηλικιωμένων προσώπων να διάγουν αξιοπρεπή και ανεξάρτητη ζωή και να συμμετέχουν στον κοινωνικό και πολιτιστικό βίο.»

Γραφείο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών:

Ο Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας για την απόλαυση όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας έχει λάβει εντολή από το Ψήφισμα 33/5 του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων να ευαισθητοποιήσει το κοινό σχετικά με τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας στην προστασία όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και να διασφαλίσει ότι τα άτομα τρίτης ηλικίας λαμβάνουν πληροφορίες σχετικά με τα δικαιώματα αυτά. Το ίδιο ψήφισμα υπενθυμίζει περαιτέρω την ανάγκη καταπολέμησης των διαφόρων μορφών βίας κατά των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας, ενός ευρέως διαδεδομένου φαινομένου που περιλαμβάνει διακρίσεις στον δημόσιο χώρο, γλωσσικές διακρίσεις και διακρίσεις στην απασχόληση, έλλειψη πρόσβασης, απομόνωση, παραμέληση, οικονομική εκμετάλλευση, σωματική και ψυχολογική βία, στέρηση βασικών αναγκών και σωματικές επιθέσεις. Το ζήτημα της βίας και της κακοποίησης θεωρείται μία από τις προτεραιότητες της εντολής του ανεξάρτητου εμπειρογνώμονα και αντιμετωπίζεται συστηματικά σε θεματικές εκθέσεις.

Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας

Το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ άρχισε, τον Απρίλιο του 2025, να καταρτίζει μια νομικά δεσμευτική διεθνή σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας, με στόχο την αντιμετώπιση των ηλικιακών διακρίσεων, της βίας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Η σύμβαση αυτή αποσκοπεί στην κάλυψη των υφιστάμενων κενών προστασίας, διασφαλίζοντας την αξιοπρέπεια, την αυτονομία και τα δικαιώματα των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας σε παγκόσμιο επίπεδο.

15η Ιουνίου: «Παγκόσμια Ημέρα Ενημέρωσης κατά της Κακοποίησης Ηλικιωμένων»

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) καθιέρωσε την 15η Ιουνίου ως «Παγκόσμια Ημέρα Ενημέρωσης κατά της Κακοποίησης Ηλικιωμένων» γεγονός το οποίο αποτελεί αφενός μια ακόμη σημαντική ευκαιρία ανάδειξης ενός παγκόσμιου προβλήματος, όπως αυτό της κακοποίησης ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας και αφετέρου άλλη μια εξαιρετική ευκαιρία ευαισθητοποίησης όλων των πολιτών απέναντι σε αυτό, σε κάθε σύγχρονη, ανθρώπινη κοινωνία.

Ιδιαίτερα στη σημερινή εποχή, η «Παγκόσμια Ημέρα Ενημέρωσης κατά της Κακοποίησης Ηλικιωμένων» αποκτά ξεχωριστή σημασία δεδομένου ότι η δεκαετία 2020-2030 έχει ανακηρυχθεί από τον ΟΗΕ ως «Δεκαετία της Υγιούς Γήρανσης» (2020-2030: Decade of Healthy Aging), ώστε να υπάρξουν πρωτοβουλίες των κρατών και των κοινωνιών των πολιτών για την υγιή γήρανση του πληθυσμού, καθώς και μια οργανωμένη και συντονισμένη ανάληψη παγκόσμιας δράσης, με απώτερο στόχο τη βελτίωση της ζωής όλων των ατόμων τρίτης ηλικίας.

2. Κακοποίηση στην τρίτη ηλικία

2.1 Η κακοποίηση στο πλαίσιο της γήρανσης του πληθυσμού και της κοινωνικής θέσης της τρίτης ηλικίας

Η κακοποίηση ατόμων τρίτης ηλικίας είναι διαρκές και οικουμενικό φαινόμενο. Παρά την καθολική αναγνώριση της σημαντικότητας του προβλήματος από διεθνείς οργανισμούς, η κακοποίηση και η παραμέληση ατόμων τρίτης ηλικίας εξακολουθεί να αποτελεί σημαντικό κοινωνικό πρόβλημα, το οποίο υπονομεύει την ποιότητα ζωής, εντείνει την απομόνωση και ενισχύει την περιθωριοποίηση της τρίτης ηλικίας. Το φαινόμενο αυτό αποτελεί παράλληλα ζήτημα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς πλήττει θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες, όπως το δικαίωμα στην αξιοπρέπεια, στην προστασία, στην υγεία, στην οικονομική ασφάλεια και στην ενεργό συμμετοχή στον κοινωνικό βίο.

2.2 Το Οικολογικό Μοντέλο της Βίας: Ένας εγκληματολογικός χάρτης ανάλυσης

Το οικολογικό μοντέλο προσεγγίζει την κακοποίηση των ατόμων τρίτης ηλικίας όχι ως ένα μεμονωμένο περιστατικό, αλλά ως αποτέλεσμα πολύπλοκης αλληλεπίδρασης παραγόντων σε τέσσερα επίπεδα κοινωνικής ανάλυσης. Η υιοθέτηση αυτής της προσέγγισης παρέχει έναν λειτουργικό «χάρτη» που επιτρέπει στον/την επαγγελματία να στοχεύσει την εκτίμηση κινδύνου και να τεκμηριώσει παρεμβάσεις σε πολλαπλά πεδία (WHO - World Report on Violence and Health):

- **Ατομικό επίπεδο:** Περιλαμβάνει τη διερεύνηση των προσωπικών συνθηκών του ατόμου μεγαλύτερης ηλικίας (φυσική και γνωστική ευαλωτότητα, εξάρτηση), καθώς και των χαρακτηριστικών του φροντιστή ή του δυνητικού δράστη (ψυχική επιβάρυνση, ιστορικό βίας). Η αξιολόγηση σε αυτό το στάδιο επικεντρώνεται στην εκτίμηση της λειτουργικής ικανότητας και της οικονομικής αυτονομίας του ατόμου.
- **Διαπροσωπικό επίπεδο:** Εστιάζει στη δυναμική της σχέσης μεταξύ ατόμου μεγαλύτερης ηλικίας και φροντιστή/φροντίστριας, αναδεικνύοντας μοτίβα εξάρτησης και το φαινόμενο της εξουθένωσης φροντιστή/φροντίστριας. Η παρέμβαση σε αυτό το επίπεδο στοχεύει στην αποσυμπύκνωση της σχέσης μέσω υπηρεσιών «ανάπαυλας» και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης.
- **Κοινοτικό επίπεδο:** Εντοπίζονται παράγοντες που εντείνουν την αορατότητα του φαινομένου, όπως η κοινωνική απομόνωση και η περιορισμένη πρόσβαση σε υπηρεσίες. Ο ρόλος του/της επαγγελματία καθορίζεται από την ανάγκη διασύνδεσης του ατόμου τρίτης ηλικίας με τις διαθέσιμες κοινοτικές δομές και τα δίκτυα κοινωνικής προστασίας.
- **Κοινωνικό Επίπεδο:** Αφορά τις ευρύτερες δομές που διαμορφώνουν την κοινωνική θέση της τρίτης ηλικίας, όπως ο ηλικιακός ρατσισμός και οι θεσμικές ελλείψεις. Η αντιμετώπιση σε αυτό το επίπεδο προϋποθέτει αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο και ενίσχυση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ατόμων τρίτης ηλικίας.

2.3 Τι συνιστά κακοποίηση / θυματοποίηση ατόμων τρίτης ηλικίας (τυπολογία)

Κακοποίηση είναι κάθε πράξη ή παράλειψη που προκαλεί βλάβη ή κίνδυνο σε ένα άτομο μεγαλύτερης ηλικίας (60 ετών και άνω) ή καταπατά τα ανθρώπινα και ατομικά του δικαιώματα. Συμβαίνει συχνά σε σχέσεις εμπιστοσύνης και μπορεί να λάβει πολλές και διαφορετικές μορφές.

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (Π.Ο.Υ.):

«Η κακοποίηση των ηλικιωμένων είναι μια μεμονωμένη ή επαναλαμβανόμενη πράξη, ή απουσία κατάλληλης δράσης, που προκύπτει σε οποιαδήποτε σχέση στην οποία υπάρχει εμπιστοσύνη, και η οποία προκαλεί βλάβη ή ενέχει κίνδυνο για ένα ηλικιωμένο άτομο.»

2.4 Βασικές μορφές κακοποίησης

Η κακοποίηση των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας δύναται να εκδηλωθεί με ποικίλες μορφές, οι οποίες συχνά συνυπάρχουν και αλληλεπικαλύπτονται. Στη σωματική κακοποίηση περιλαμβάνονται συμπεριφορές όπως τα χτυπήματα, το σπρώξιμο, καθώς και η ακατάλληλη ή βίαιη επιβολή περιορισμών. Η ψυχολογική ή λεκτική κακοποίηση εκδηλώνεται μέσω συμπεριφορών όπως η ταπείνωση, οι απειλές, η κοινωνική απομόνωση και η χειραγώγηση. Η οικονομική κακοποίηση περιλαμβάνει πρακτικές όπως η καταχρηστική διαχείριση ή ιδιοποίηση συντάξεων, η εξαναγκαστική σύναψη δανειακών υποχρεώσεων και η κλοπή ή παράνομη ιδιοποίηση περιουσίας. Η σεξουαλική κακοποίηση περιλαμβάνει κάθε σεξουαλική πράξη που τελείται χωρίς τη συναίνεση του ατόμου ή υπό συνθήκες που καθιστούν το άτομο ανίκανο να συναινέσει. Στην παραμέληση εντάσσεται η στέρηση βασικών αναγκών του ατόμου, όπως η επαρκής τροφή, η φαρμακευτική αγωγή, η στοιχειώδης υγιεινή και η αναγκαία ιατρική φροντίδα. Τέλος, η ιδρυματική κακοποίηση αφορά μορφές κακομεταχείρισης που λαμβάνουν χώρα στο εσωτερικό ιδρυμάτων ή προέρχονται από επαγγελματίες και λοιπά πρόσωπα που παρέχουν υπηρεσίες στο πλαίσιο οργανωμένων δομών φροντίδας.

Σωματική — χτυπήματα, σπρώξιμο, ακατάλληλη/βίαιη χρήση περιορισμών.

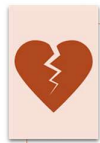
Ψυχολογική / Λεκτική — ταπείνωση, απειλές, απομόνωση, χειραγώγηση.

Οικονομική — κατάχρηση συντάξεων, εξαναγκαστικά δάνεια, κλοπή περιουσίας.

Σεξουαλική — σεξουαλική πράξη χωρίς συναίνεση ή σε αδυναμία.

Παραμέληση — στέρηση τροφής, φαρμάκων, καθαριότητας, ιατρικής φροντίδας.

Ιδρυματική — κακοποίηση και κακομεταχείριση από ένα ίδρυμα ή από άτομα εντός μιας δομής φροντίδας.

2.5 Παράγοντες που δυσχεραίνουν την ανάδειξη του φαινομένου

Καθοριστικό παράγοντα για την περιορισμένη ανάδειξη του φαινομένου συνιστά η ανεπαρκής συλλογή ποιοτικών και ποσοτικών δεδομένων αναφορικά με την κακοποίηση ατόμων τρίτης ηλικίας. Η έλλειψη αυτή συνηγορεί υπέρ της άποψης ότι η πραγματική έκταση του φαινομένου υπερβαίνει αισθητά εκείνη που προκύπτει από τις καταγεγραμμένες περιπτώσεις, με αποτέλεσμα ο «σκοτεινός αριθμός» των σχετικών περιστατικών εκτιμάται ότι είναι ιδιαίτερα υψηλός.

Παράλληλα, σημαντικούς παράγοντες που δυσχεραίνουν την ανάδειξη του φαινομένου αποτελούν οι γενικότερες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα άτομα της τρίτης ηλικίας, όπως η μοναξιά, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η οικονομική επισφάλεια, η ελλιπής πρόσβαση σε κατάλληλες υπηρεσίες υγείας, φροντίδας, υποστήριξης, καθώς και τα στερεότυπα και διακρίσεις λόγω ηλικίας («ηλικιακός ρατσισμός»).

2.6 Έκταση κακοποίησης ηλικιωμένων (διεθνή δεδομένα)

Παγκοσμίως, περίπου 1 στα 6 άτομα 60+ (≈15–16%) έχει υποστεί κάποια μορφή κακοποίησης.

Τα ποσοστά κακοποίησης είναι υψηλότερα στις γυναίκες από ότι στους άντρες.

Τα ποσοστά κακοποίησης ατόμων τρίτης ηλικίας είναι υψηλά σε ιδρύματα όπως γηροκομεία και μονάδες μακροχρόνιας φροντίδας, με 2 στους 3 υπαλλήλους να αναφέρουν ότι έχουν διαπράξει κακοποίηση.

Τα ποσοστά κακοποίησης ατόμων τρίτης ηλικίας έχουν αυξηθεί κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19.

Η κακοποίηση ατόμων τρίτης ηλικίας εκτιμάται ότι θα παρουσιάσει αυξητική τάση, δεδομένου ότι πολλές χώρες αντιμετωπίζουν το φαινόμενο της ταχείας γήρανσης του πληθυσμού.

2.7 Ενδείξεις από την Ελλάδα

Στην Ελλάδα, το 2022 υπήρξαν 695 καταγγελίες κακοποίησης ατόμων τρίτης ηλικίας στην τηλεφωνική γραμμή «Γραμμή Ζωής».

Στην Ελλάδα καταγράφονται αδυναμίες και ελλείψεις στις υπηρεσίες υγείας και φροντίδας, οι οποίες δύνανται να επηρεάσουν αρνητικά την ποιότητα ζωής και την ευημερία των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας.

Και στην Ελλάδα τα δεδομένα τείνουν να υποεκτιμούν το πρόβλημα.

3. Πρόληψη της θυματοποίησης ατόμων τρίτης ηλικίας

Η πρόληψη της κακοποίησης και της παραμέλησης ατόμων τρίτης ηλικίας συνιστά σύνθετη και διαρκή διαδικασία, η οποία αναπτύσσεται σε τρία διακριτά, αλλά αλληλένδετα και αλληλοσυμπληρούμενα, επίπεδα. Βασικός της σκοπός είναι η διαμόρφωση ενός συνεκτικού πλαισίου προστασίας, το οποίο εκκινεί από την κοινωνική ευαισθητοποίηση και ενδυνάμωση και εκτείνεται έως την έγκαιρη παρέμβαση, την αποτελεσματική διαχείριση των περιστατικών και την ουσιαστική αποκατάσταση των θυμάτων.

3.1 Πρωτογενής πρόληψη: Ενδυνάμωση και ενεργός γήρανση

Η πρωτογενής πρόληψη εστιάζει στην αποτροπή εμφάνισης του φαινομένου μέσω της ενίσχυσης των προστατευτικών παραγόντων.

- **Ψυχοκοινωνική μέριμνα και υποστήριξη:** Η παροχή εξειδικευμένης φροντίδας διασφαλίζει τη διατήρηση της ψυχικής ανθεκτικότητας των ατόμων τρίτης ηλικίας, μειώνοντας την ευαλωτότητα που προκύπτει από την κοινωνική απομόνωση.
- **Ενδυνάμωση και συμμετοχή:** Η ενεργός συμμετοχή των ατόμων τρίτης ηλικίας σε δράσεις ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης ενισχύει την αυτονομία και την αυτοδιάθεσή τους. Ένα επαρκώς ενημερωμένο άτομο είναι περισσότερο σε θέση να αναγνωρίζει, να προασπίζεται και να διεκδικεί τα θεμελιώδη δικαιώματά του.
- **Εκπαίδευση και κατάρτιση:** Η διαρκής επιμόρφωση των επαγγελματιών, καθώς και των συγγενών που παρέχουν φροντίδα, κρίνεται αναγκαία για την κατανόηση των ιδιαίτερων αναγκών των ατόμων τρίτης ηλικίας και για την πρόληψη της φροντιστικής εξουθένωσης.
- **Κοινωνική ευαισθητοποίηση:** Η ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση της κοινωνίας των πολιτών αποβλέπει στην άρση των στερεοτυπικών αντιλήψεων που συνδέονται με τον ηλικιακό ρατσισμό (ageism) και στην καλλιέργεια μιας κουλτούρας μηδενικής ανοχής απέναντι στη βία.

3.2 Δευτερογενής πρόληψη: Έγκαιρη ανίχνευση κοινωνικού κινδύνου

Η δευτερογενής πρόληψη στοχεύει στην έγκαιρη αναγνώριση περιπτώσεων που βρίσκονται σε καθεστώς ευαλωτότητας ή επικινδυνότητας, πριν η κατάσταση εξελιχθεί σε σοβαρή μορφή κακοποίησης.

- **Εντοπισμός συνθηκών υψηλού κινδύνου:** Απαιτείται η συστηματική αξιολόγηση παραγόντων όπως η κοινωνική απομόνωση, η λειτουργική εξάρτηση από τρίτους και η οικονομική επισφάλεια.
- **Ενίσχυση της κοινωνικής ορατότητας:** Η ανάδειξη του φαινομένου και η υπέρβαση της αορατότητας επιτυγχάνεται μέσω της ενεργητικής ανίχνευσης και της συστηματικής καταγραφής ενδείξεων κινδύνου (red flags) στο πεδίο.
- **Επαγγελματική εγρήγορση:** Η πρακτική εφαρμογή της δευτερογενούς πρόληψης επιτάσσει καμία ένδειξη κινδύνου να μην παραμένει

απαρατήρητη. Η έγκαιρη παρέμβαση σε αυτό το στάδιο μπορεί να αποτρέψει τη μονιμοποίηση κακοποιητικών μοτίβων.

3.3 Τριτογενής πρόληψη: Αποτροπή επανάληψης και αποκατάσταση ασφάλειας

Η τριτογενής πρόληψη αφορά τη διαχείριση επιβεβαιωμένων περιστατικών κακοποίησης, με κύριο μέλημα την προστασία του θύματος και τη μείωση των συνεπειών της βίας.

- **Διακοπή του κύκλου της κακοποίησης:** Κεντρική προτεραιότητα αποτελεί η άμεση παύση των πράξεων βίας ή παραμέλησης, μέσω της απομάκρυνσης του κινδύνου και της κινητοποίησης των αρμόδιων θεσμικών μηχανισμών προστασίας.
- **Αποκατάσταση ασφάλειας και εμπιστοσύνης:** Η διαδικασία περιλαμβάνει την ψυχολογική και κοινωνική υποστήριξη του ατόμου τρίτης ηλικίας για την ανάκτηση του αισθήματος ασφάλειας.
- **Ενίσχυση υποστηρικτικών πλαισίων:** Η αποκατάσταση της εμπιστοσύνης προς τις υπηρεσίες και τους θεσμούς είναι ζωτικής σημασίας για τη διασφάλιση της μελλοντικής προστασίας του ατόμου και την αποτροπή της δευτερογενούς θυματοποίησης.

4. Γιατί δεν καταγγέλλεται η κακοποίηση

Η χαμηλή συχνότητα καταγγελιών σε περιστατικά κακοποίησης ατόμων τρίτης ηλικίας δεν αποτελεί τυχαίο γεγονός, ούτε οφείλεται αποκλειστικά σε έλλειψη ενημέρωσης. Συνδέεται άρρηκτα με βαθύτερους εγκληματολογικούς και ψυχοκοινωνικούς μηχανισμούς, οι οποίοι καθιστούν το θύμα ευάλωτο και τη θυματοποίηση «αόρατη». Η κατανόηση αυτών των παραγόντων είναι απαραίτητη για την ορθή εκτίμηση κινδύνου στο πεδίο.

4.1 Μηχανισμοί εξάρτησης και δεσμού

Η κακοποίηση στην τρίτη ηλικία λαμβάνει χώρα συχνά εντός στενών σχέσεων φροντίδας. Η θεωρία του δεσμού αναδεικνύει ότι η συναισθηματική, λειτουργική ή οικονομική εξάρτηση του ατόμου μεγαλύτερης ηλικίας από τον δράστη δημιουργεί ένα ισχυρό εμπόδιο στην αποκάλυψη. Ο φόβος ότι η καταγγελία θα επιφέρει την πλήρη εγκατάλειψη, την απώλεια της καθημερινής υποστήριξης ή την αναγκαστική ιδρυματοποίηση, αναγκάζει το άτομο να επιλέξει τη σιωπή ως μέσο επιβίωσης.

4.2 Το Φαινόμενο της μαθημένης αβοηθσίας

Η έννοια της μαθημένης αβοηθσίας περιγράφει την ψυχολογική κατάσταση όπου το άτομο, μετά από επαναλαμβανόμενες εμπειρίες κακοποίησης και απώλειας ελέγχου, παύει να πιστεύει στην πιθανότητα αλλαγής της κατάστασης. Αυτή η κατάσταση οδηγεί σε πλήρη παθητικότητα, εσωτερίκευση της ευθύνης για τη βία και άρνηση αναζήτησης βοήθειας, ακόμα και όταν αυτή είναι διαθέσιμη.

4.3 Ο φόβος της δευτερογενούς θυματοποίησης

Η δευτερογενής θυματοποίηση αφορά την αρνητική εμπειρία που μπορεί να βιώσει το άτομο κατά τη διαδικασία της αναφοράς ή της καταγγελίας (π.χ. αμφισβήτηση, υποτίμηση, ενοχοποίηση από το περιβάλλον ή τις αρχές). Ο φόβος ότι η εμπειρία του δεν θα γίνει πιστευτή, ειδικά όταν ο δράστης είναι μέλος της οικογένειας με υψηλό κοινωνικό προφίλ, ενισχύει το αίσθημα ντροπής και αποτρέπει την επικοινωνία του προβλήματος.

4.4 Ο σκοτεινός αριθμός της εγκληματικότητας

Οι ανωτέρω παράγοντες συμβάλλουν στη διαμόρφωση ιδιαίτερα υψηλού «σκοτεινού αριθμού» (dark figure) στην κακοποίηση ατόμων τρίτης ηλικίας. Ο όρος αυτός αναφέρεται στο τμήμα εκείνο της εγκληματικότητας που παραμένει αδήλωτο και, ως εκ τούτου, δεν αποτυπώνεται στις επίσημες στατιστικές καταγραφές.

4.5 Κοινωνικοί λόγοι μη καταγγελίας

Η έλλειψη αξιόπιστων πληροφοριών και επαρκών δεδομένων συνιστά ένα από τα βασικά εμπόδια για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της βίας σε βάρος ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας. Τα δεδομένα που αφορούν εμπειρίες βίας, κακοποίησης, κακομεταχείρισης και παραμέλησης στην τρίτη ηλικία είναι σε μεγάλο βαθμό ανεπαρκή ή αποσπασματικά, με αποτέλεσμα το φαινόμενο να παραμένει σε σημαντικό βαθμό αθέατο. Παράλληλα, μολονότι τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας συμμετέχουν σε σχετικές έρευνες, οι δείκτες που χρησιμοποιούνται δεν είναι πάντοτε κατάλληλα προσαρμοσμένοι για τον εντοπισμό του συνόλου των μορφών βίας και κακοποίησης που τα αφορούν. Ως εκ τούτου, οι υφιστάμενες εκτιμήσεις, έστω και για επιμέρους τύπους κακοποίησης, καταδεικνύουν ήδη το εύρος και τη σοβαρότητα του προβλήματος.

Η κακοποίηση ατόμων τρίτης ηλικίας συνιστά ένα ιδιαίτερα συχνό, πλην όμως σε μεγάλο βαθμό αφανές, κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο, για πολλούς λόγους, δεν αναδεικνύεται σε όλη του την έκταση. Η σοβαρότητα του προβλήματος, αλλά και η δυσχέρεια αποκάλυψης των σχετικών περιστατικών, συνδέονται στενά με το γεγονός ότι οι δράστες είναι, κατά κανόνα, πρόσωπα του οικείου και έμπιστου περιβάλλοντος των ατόμων τρίτης ηλικίας, τα οποία συχνά έχουν αναλάβει και τον ρόλο της φροντίδας. Όπως επισημαίνεται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, το 90% όσων κακοποιούν άτομα μεγαλύτερης ηλικίας είναι μέλη της οικογένειάς τους, δηλαδή πρόσωπα που συνδέονται με αυτά με στενή προσωπική σχέση.

Τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας που υφίστανται βία και κακοποίηση ενδέχεται να μην απολαμβάνουν επαρκή προστασία, λόγω της ακαταλληλότητας ή της περιορισμένης προσβασιμότητας των μηχανισμών αναφοράς και προστασίας, καθώς και εξαιτίας της ελλιπούς ενημέρωσής τους σχετικά με τα δικαιώματά τους και τις διαθέσιμες διαδικασίες υποβολής καταγγελίας.

Η μη καταγγελία περιστατικών κακοποίησης σε βάρος ατόμου τρίτης ηλικίας αποτελεί σύνθετο ζήτημα, το οποίο μπορεί να αποδίδεται σε ποικίλους παράγοντες, όπως οι ακόλουθοι:

- φόβος, συμπεριλαμβανομένου και του φόβου διατάραξης ή διάρρηξης των οικογενειακών δεσμών,
- ο άτομο τρίτης ηλικίας ενδέχεται να μην αναγνωρίζει ότι υφίσταται κακοποιητική συμπεριφορά,
- συναισθήματα ενοχής και ντροπής,
- η πεποίθηση ότι η βία, η κακοποίηση και η παραμέληση συνιστούν αποδεκτές ή αναμενόμενες όψεις της οικογενειακής ζωής,
- ο φόβος ότι η αναζήτηση βοήθειας ενδέχεται να οδηγήσει σε απομάκρυνση από το οικείο περιβάλλον και σε τοποθέτηση σε δομή φροντίδας,
- το άτομο τρίτης ηλικίας ενδέχεται να μην γνωρίζει σε ποιους φορείς ή υπηρεσίες μπορεί να απευθυνθεί για βοήθεια ή να αποφεύγει να ζητήσει υποστήριξη, εξαιτίας της περιορισμένης εμπιστοσύνης του προς τους αρμόδιους θεσμούς.

4.6 Συνέπειες

Παρά τα περιορισμένα ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία γύρω από το ζήτημα, εντοπίζονται συγκεκριμένα προβλήματα σωματικής και ψυχικής υγείας που πηγάζουν από την κακοποίηση ηλικιωμένων ατόμων, όπως ο αυξημένος κίνδυνος άγχους και κατάθλιψης, η διαταραχή μετατραυματικού στρες (PTSD), το αίσθημα επίκτητης αβοηθησίας, η χαμηλή αυτοεκτίμηση, καθώς και η γενικευμένη κοινωνική απομόνωση. Ακόμη, εντοπίζεται άμεση σύνδεση ανάμεσα στον αυξημένο κίνδυνο άνοιας, τον αυτοκτονικό ιδεασμό και την κακοποίηση για αυτή την ευαίσθητη κοινωνική ομάδα.

Σε αντίστοιχο πλαίσιο, οι συνέπειες του φαινομένου για το κοινωνικό σύνολο κρίνονται εξίσου σημαντικές, καθώς η κακοποίηση ατόμων τρίτης ηλικίας δεν αποτελεί απλώς ζήτημα επιμέρους ατομικών σχέσεων, αλλά αναδεικνύεται σε ευρύτερο πρόβλημα κοινωνικής συνοχής. Σε πρώτο επίπεδο, διαταράσσονται οι οικογενειακοί δεσμοί, δεδομένου ότι η κανονικοποίηση της κακοποίησης ατόμων τρίτης ηλικίας ενδέχεται να παγιώσει έναν άτυπο διαγενεακό κύκλο βίας. Παράλληλα, διαθέσιμα στοιχεία αναδεικνύουν ότι το φαινόμενο επιφέρει αξιοσημείωτη επιβάρυνση στο κράτος πρόνοιας, στις κοινωνικές υπηρεσίες και στις υπηρεσίες υγείας και περίθαλψης. Επιπλέον, ιδιαίτερο πεδίο συζήτησης συνιστά το γενικότερο αίσθημα ανασφάλειας που προκαλείται στο κοινωνικό σύνολο λόγω της έκτασης του φαινομένου της κακοποίησης ατόμων τρίτης ηλικίας, ενώ ταυτόχρονα καθίστανται εμφανείς οι διαχρονικές θεσμικές και διοικητικές ανεπάρκειες που παρεμποδίζουν τη διασφάλιση αξιοπρεπών όρων γήρανσης.

5. Ο ρόλος του/της επαγγελματία

Ο/Η επαγγελματίας που δραστηριοποιείται στο πεδίο, στις κοινωνικές υπηρεσίες ή εντός της κοινότητας, κατέχει κομβικό ρόλο στην ανίχνευση και αντιμετώπιση περιστατικών κακοποίησης. Η αναγνώριση του κοινωνικού κινδύνου δεν περιορίζεται στη διαπίστωση μεμονωμένων συμβάντων, αλλά απαιτεί ενεργή και συστηματική

διερεύνηση των συνθηκών διαβίωσης και του πλαισίου φροντίδας του ατόμου τρίτης ηλικίας».

5.1 Ενδείξεις επικινδυνότητας και προειδοποιητικά σημάδια

Η κακοποίηση και η παραμέληση ατόμων τρίτης ηλικίας δεν εκδηλώνονται πάντοτε με άμεσο ή εμφανή τρόπο, αλλά συχνά λαμβάνουν έμμεσες ή συγκαλυμμένες μορφές. Η αποτελεσματική ανίχνευσή τους προϋποθέτει την αναγνώριση συγκεκριμένων ενδείξεων, οι οποίες, ιδίως όταν παρουσιάζονται κατ' επανάληψη ή σωρευτικά, είναι δυνατόν να καταδεικνύουν συνθήκες υψηλής επικινδυνότητας. Οι ενδείξεις αυτές διακρίνονται στις εξής κατηγορίες:

- **Σωματικές ενδείξεις:** Παρουσία τραυματισμών, μελανιών, ή καταγμάτων για τα οποία δεν παρέχεται επαρκής ή πειστική εξήγηση.
- **Συμπεριφορικές και ψυχολογικές μεταβολές:** Εκδήλωση έντονου άγχους, φόβου ή ξαφνικής σιωπής, ειδικά κατά την παρουσία συγκεκριμένων προσώπων του περιβάλλοντος. Παρατηρούνται επίσης συμπτώματα κατάθλιψης, απόσυρσης ή απότομες αλλαγές στον τρόπο επικοινωνίας.
- **Ενδείξεις παραμέλησης:** Ελλιπής σωματική υγιεινή, ακατάλληλη σίτιση, μη συμμόρφωση με τη φαρμακευτική αγωγή ή παραμέληση απαραίτητων ιατρικών επισκέψεων.
- **Οικονομικές ενδείξεις:** Ανεξήγητη απώλεια χρηματικών ποσών, αδικαιολόγητη έλλειψη προσωπικών αντικειμένων ή αδυναμία του ηλικιωμένου να καλύψει βασικές ανάγκες, παρά την ύπαρξη πόρων.
- **Κοινωνική απομόνωση:** Εσκεμμένος περιορισμός των επαφών του ηλικιωμένου με το ευρύτερο υποστηρικτικό δίκτυο (φίλους, συγγενείς, κοινωνικές υπηρεσίες) από την πλευρά του φροντιστή.

Κρίσιμη επισήμανση: Η μεμονωμένη εμφάνιση μιας ένδειξης δεν συνεπάγεται αφ' εαυτής την ύπαρξη κακοποίησης. Ωστόσο, η συνδρομή περισσότερων ενδείξεων ή η διαρκής επανεμφάνισή τους επιβάλλει την άμεση κινητοποίηση των προβλεπόμενων διαδικασιών διερεύνησης. Υπό το πρίσμα αυτό, η επαγγελματική εκτίμηση, εφόσον στηρίζεται σε συστηματική παρατήρηση και προσεκτική αποτίμηση των δεδομένων, αποτελεί ουσιώδες μέσο για την αποτροπή περαιτέρω θυματοποίησης.

5.2 Πρωτόκολλο ανίχνευσης και ενδείξεις

Η αναγνώριση της κακοποίησης υπερβαίνει τον εντοπισμό σωματικών τραυμάτων. Απαιτείται η αξιολόγηση της συνοχής των δεδομένων στο πεδίο:

1. Ασυμφωνία ιστορικού: Διερεύνηση του κατά πόσο η εξήγηση ενός τραυματισμού από τον φροντιστή συνάδει με τη φύση του τραύματος και την κλινική κατάσταση του ηλικιωμένου (NCEA - Red Flags of Abuse).
2. Συμπεριφορά επιτήρησης: Έμφαση σε περιπτώσεις όπου ο φροντιστής ελέγχει την επικοινωνία, απαντά αντί του ηλικιωμένου ή αρνείται την ιδιωτικότητα κατά την επίσκεψη (TISOVA Project).

3. **Ψυχολογική απόσυρση:** Παρατήρηση ενδείξεων υπερβολικής υποταγής, φόβου ή ξαφνικής σιωπής παρουσία συγκεκριμένων προσώπων (WHO - Elder Abuse Guidelines).

5.3 Τεχνικές προσέγγισης

Η αποκάλυψη περιστατικών κακοποίησης εξαρτάται από τη δημιουργία ενός «ασφαλούς χώρου» επικοινωνίας:

1. **Διασφάλιση ιδιωτικότητας:** Η διερεύνηση υποψιών διεξάγεται πάντα σε περιβάλλον χωρίς την παρουσία του πιθανού δράστη.
2. **Χρήση ανοικτών ερωτήσεων:** Αποφυγή ενοχοποιητικής διατύπωσης. Προτιμώνται ερωτήσεις όπως: «*Νιώθετε ασφαλής στο σπίτι σας;*» ή «*Υπάρχει κάποιο άτομο που σας αναγκάζει να κάνετε πράγματα που δεν θέλετε;*» (INPEA - Ethical Standards).
3. **Επικύρωση συναισθήματος:** Ενεργητική ακρόαση χωρίς κριτική διάθεση, με αναγνώριση της συναισθηματικής πολυπλοκότητας των σχέσεων εξάρτησης.

5.4 Διαχείριση επαγγελματικής και οικογενειακής εξουθένωσης

Η κακοποίηση συχνά αποτελεί αποτέλεσμα της κατάρρευσης των μηχανισμών άμυνας του/της φροντιστή/τριας:

1. **Ανίχνευση εξουθένωσης φροντιστή:** Εντοπισμός σημείων burnout (κόπωση, εκνευρισμός, παραίτηση) στον άνθρωπο που έχει αναλάβει τη φροντίδα (Journal of Elder Abuse & Neglect).
2. **Προληπτική παρέμβαση:** Πρόταση λύσεων «ανάπαυλας» και υποστηρικτικών υπηρεσιών για την πρόληψη της διολίσθησης από την πίεση στην παραμέληση.
3. **Αυτοφροντίδα επαγγελματία:** Θέσπιση μηχανισμών αποφόρτισης της ομάδας για την αποφυγή του δευτερογενούς τραύματος.

5.5 Δεοντολογία και λήψη απόφασης

Η παρέμβαση απαιτεί ισορροπία μεταξύ προστασίας και σεβασμού της προσωπικότητας:

1. **Σεβασμός στην αυτονομία:** Εάν το άτομο διαθέτει πνευματική διαύγεια, η επιθυμία του για μη καταγγελία είναι σεβαστή, εκτός αν απειλείται άμεσα η ζωή του.
2. **Ενεργητική επιτήρηση:** Ακόμα και σε απουσία καταγγελίας, ο/η επαγγελματίας παραμένει σε εγρήγορση, ενισχύοντας το υποστηρικτικό δίκτυο γύρω από το άτομο.
3. **Διεπιστημονική διαβούλευση:** Λήψη κρίσιμων αποφάσεων κατόπιν συζήτησης της ομάδας (κοινωνικός λειτουργός, ψυχολόγος, κοινωνιολόγος κ.λπ.) για την ελαχιστοποίηση του σφάλματος.

5.6 Τα θεμελιώδη δικαιώματα στην Τρίτη ηλικία: Το πλαίσιο αναφοράς του/της επαγγελματία

Η προστασία από την κακοποίηση δεν αποτελεί μια αφηρημένη ηθική υποχρέωση, αλλά τη συγκεκριμένη διασφάλιση των δικαιωμάτων που επιτρέπουν στο άτομο να διατηρεί την αυτονομία και την αξιοπρέπειά του. Η αναγνώριση αυτών των δικαιωμάτων επιτρέπει στον/την επαγγελματία να εντοπίζει την παραβίαση ακόμα και σε περιπτώσεις όπου δεν υφίσταται ορατή σωματική βία.

Κατηγοριοποίηση και λειτουργία των δικαιωμάτων:

1. **Δικαίωμα στην αυτονομία και την αυτοδιάθεση:** Αφορά την ικανότητα του ηλικιωμένου να λαμβάνει αποφάσεις για την προσωπική του ζωή, τον τόπο διαμονής, την ιατρική φροντίδα και την καθημερινότητά του.
2. **Δικαίωμα στην αξιοπρέπεια και την ιδιωτικότητα:** Περιλαμβάνει τον σεβασμό στον προσωπικό χώρο, το σώμα, την αλληλογραφία και τα προσωπικά δεδομένα.
3. **Δικαίωμα στην ισότιμη πρόσβαση στην υγεία:** Διασφαλίζει την παροχή της βέλτιστης δυνατής περίθαλψης χωρίς διακρίσεις βάσει ηλικίας ή οικονομικής κατάστασης.
4. **Δικαίωμα στην οικονομική ασφάλεια:** Κατοχυρώνει τον έλεγχο των οικονομικών πόρων, της σύνταξης και της περιουσίας από το ίδιο το άτομο.
5. **Δικαίωμα στην κοινωνική συμμετοχή και πληροφόρηση:** Αφορά τη διατήρηση των κοινωνικών δεσμών και την πρόσβαση σε πληροφορίες σχετικά με τα δικαιώματα και τις διαθέσιμες υπηρεσίες.

6. Σύντομο γλωσσάρι όρων

Γήρανση – κοινωνικό πλαίσιο

- **Ανθεκτικότητα:** Η ανθεκτικότητα (*resilience*) είναι η δυναμική διαδικασία και το αποτέλεσμα της θετικής προσαρμογής του ατόμου σε δυσχερείς ή απαιτητικές συνθήκες, μέσω της αξιοποίησης ψυχικών, συναισθηματικών, συμπεριφορικών και κοινωνικών πόρων (American Psychological Association [APA], 2018b).
- **Ενεργός γήρανση:** Ως ενεργός γήρανση ορίζεται η διαδικασία βελτιστοποίησης των ευκαιριών για υγεία, συμμετοχή και ασφάλεια των ανθρώπων που γερνούν, προκειμένου να ενισχυθεί η ποιότητα ζωής τους κατά τη διάρκεια της γήρανσης.
- **Ενδυνάμωση:** Η ενδυνάμωση (*empowerment*) είναι η ενίσχυση των γνώσεων, δεξιοτήτων και της αυτοπεποίθησης του ατόμου, ώστε να ασκεί μεγαλύτερο έλεγχο στη ζωή του και να λαμβάνει αποφάσεις που αφορούν την προσωπική και κοινωνική του κατάσταση (American Psychological Association [APA], 2018a).

- **Κοινωνικός αποκλεισμός:** Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια πολυδιάστατη διαδικασία που αναφέρεται στην αδυναμία ατόμων ή ομάδων να συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνική, οικονομική, πολιτική και πολιτισμική ζωή, λόγω έλλειψης πόρων, δικαιωμάτων ή ευκαιριών. Υπερβαίνει τη φτώχεια, περιλαμβάνοντας την περιθωριοποίηση, την απομόνωση και την αποξένωση από βασικές κοινωνικές δομές, όπως η εργασία, η υγεία και η εκπαίδευση.

Ανισότητες – στάσεις – ταυτότητες

- **Διαθεματικότητα:** Η διαθεματικότητα είναι η αναλυτική προσέγγιση που εξετάζει πώς διαφορετικές κοινωνικές και πολιτικές ταυτότητες, όπως η ηλικία, το φύλο, η φυλή, η κοινωνική τάξη, η αναπηρία και ο σεξουαλικός προσανατολισμός, αλληλεπιδρούν και συνδυάζονται, δημιουργώντας διακριτά και σύνθετα συστήματα διακρίσεων, προνομίων ή κοινωνικού αποκλεισμού.
- **Ηλικιακός ρατσισμός:** Ο ηλικιακός ρατσισμός (*ageism*) είναι το σύνολο στερεοτύπων, προκαταλήψεων και διακριτικών συμπεριφορών που εκδηλώνονται εις βάρος άλλων ή του ίδιου του ατόμου λόγω της ηλικίας (World Health Organization [WHO], 2025).
- **Σtereότυπα / προκαταλήψεις:** Ως στερεότυπα ορίζονται οι ευρέως διαδεδομένες, υπεραπλουστευμένες και προκατασκευασμένες εικόνες ή ιδέες σχετικά με τα χαρακτηριστικά μιας συγκεκριμένης κατηγορίας ανθρώπων ή αντικειμένων. Η προκατάληψη είναι μια προκατασκευασμένη, συνήθως αρνητική, στάση, συναίσθημα ή κρίση απέναντι σε ένα άτομο ή ομάδα, η οποία βασίζεται στην ένταξή του σε μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα και όχι στην προσωπική του αξία.

Έγκλημα - Ασφάλεια – εγκληματολογική θεωρία

- **Αίσθημα ασφάλειας/ανασφάλειας:** Είναι η υποκειμενική αίσθηση ότι το άτομο βρίσκεται σε περιβάλλον προστατευμένο από κινδύνους (σωματικούς, συναισθηματικούς, οικονομικούς), όπου κυριαρχεί η σιγουριά, η εμπιστοσύνη και η σταθερότητα.
- **Θεωρία καθημερινών δραστηριοτήτων ή καθημερινής δραστηριότητας (Routine Activity Theory):** συνιστά ένα ερμηνευτικό πλαίσιο, σύμφωνα με το οποίο η τέλεση μιας αξιόποινης πράξης καθίσταται πιθανότερη με βάση τις καθημερινές δραστηριότητες των ατόμων, όταν συμπίπτουν στον χώρο και στον χρόνο τρία βασικά στοιχεία— προδιατεθειμένος/δυνητικός δράστης, καταλληλότητα στόχου και απουσία ικανού φύλακα, δηλαδή αποτελεσματικής ανθρώπινης ή τεχνικής επιτήρησης. Υποστηρίζει ότι η αυξημένη έκθεση σε δυνητικούς δράστες και η μειωμένη προστασία κατάλληλων στόχων — ιδίως όταν πρόκειται για ευάλωτα πρόσωπα ή

ευχερώς προσβάσιμα αγαθά — ενισχύουν τον κίνδυνο θυματοποίησης (βλ., ενδεικτικά, Σπύρου, 2018· Cohen & Felson, 1979).

- **Οικολογικό μοντέλο της βίας:** Αποτελεί ένα θεωρητικό και αναλυτικό πλαίσιο που ερμηνεύει τη βία ως το αποτέλεσμα της δυναμικής αλληλεπίδρασης μεταξύ παραγόντων σε τέσσερα επίπεδα: ατομικό, διαπροσωπικό, κοινοτικό και κοινωνικό. Προσεγγίζει τη βία ως ένα πολυπαραγοντικό φαινόμενο, εξετάζοντας πώς τα προσωπικά χαρακτηριστικά του ατόμου διασταυρώνονται με τις στενές σχέσεις, το περιβάλλον της κοινότητας και τους ευρύτερους πολιτισμικούς, οικονομικούς και δομικούς κανόνες μιας κοινωνίας.
- **Θεωρία δεσμού:** Μελετά τη σημασία των πρώιμων συναισθηματικών δεσμών για την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του ατόμου και τη διαμόρφωση εσωτερικών μοντέλων για τις διαπροσωπικές σχέσεις. Στο πλαίσιο της θυματοποίησης, το μοντέλο αυτό ερμηνεύει πώς τα ανασφαλή πρότυπα προσκόλλησης επηρεάζουν την ικανότητα του ατόμου να αναγνωρίζει κινδύνους, να θέτει υγιή όρια και να αναζητά υποστήριξη, καθιστώντας το ενδεχομένως πιο ευάλωτο στην εμπλοκή ή την παραμονή σε κακοποιητικά περιβάλλοντα.
- **Σκοτεινός αριθμός εγκληματικότητας/Εγκληματικότητα αφανής/Λανθάνουσα:** Οι όροι αφανής και λανθάνουσα εγκληματικότητα ή σκοτεινός αριθμός εγκληματικότητας (dark figure of crime) αναφέρονται σε συγκεκριμένες εγκληματικές πράξεις ή κατηγορίες εγκλημάτων που είτε δεν καταγράφονται σε επίσημες στατιστικές, είτε καταγράφονται μεν αλλά σε ποσοστό πολύ χαμηλότερο από το πραγματικό (βλ. Σπινέλλη, 2014). Η περιοχή μεταξύ της πραγματικής έκτασης της εγκληματικότητας και της εγκληματικότητας που καταγράφεται στις επίσημες στατιστικές είναι γνωστή ως σκοτεινός αριθμός ή σκοτεινή περιοχή της εγκληματικότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου είδους εγκληματικότητας αποτελούν τα εγκλήματα που διαπράττονται στο πλαίσιο της οικογένειας, όπως οι περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας (Κουφού, 2018).

Εγκληματικότητα και ηλικία

- Η μελέτη της σχέσης **ηλικίας και εγκληματικότητας** προϋποθέτει τη διάκριση του ρόλου της ηλικίας σε τρεις επιμέρους πτυχές: την ηλικία ως δεδομένο και κριτήριο ανάλυσης της εγκληματικότητας, την ηλικία ως παράγοντα επίδρασης στην αποκλίνουσα και εγκληματική συμπεριφορά του ατόμου και την ηλικία ως στοιχείο καθορισμού της ποινικής και σωφρονιστικής μεταχείρισης του δράστη. Επίσης, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στις έρευνες θυματοποίησης (victimization surveys) και στη γενικότερη διερεύνηση και μελέτη του θύματος (θυματολογία). Ενδεικτικά, η μελέτη της διασύνδεσης μεταξύ ηλικίας και θυματοποίησης επικουρεί στον εντοπισμό των χαρακτηριστικών των θυμάτων και των ομάδων με αυξημένο κίνδυνο θυματοποίησης, όπως, λ.χ., τα άτομα τρίτης ηλικίας λόγω φυσικής αδυναμίας (Σταμούλη, 2018: 347).

Θύμα/Θυματοποίηση

- **Επαναλαμβανόμενη θυματοποίηση:** Η επαναλαμβανόμενη θυματοποίηση (*repeat victimization*) είναι το φαινόμενο κατά το οποίο το ίδιο πρόσωπο, νοικοκυριό, τοποθεσία ή άλλος στόχος καθίσταται θύμα της ίδιας ή συναφούς εγκληματικής πράξης περισσότερες από μία φορές εντός συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος. (Farrell & Pease, 2014).
- **Δευτερογενής θυματοποίηση:** Η δευτερογενής θυματοποίηση (*secondary victimisation / secondary victimization*) είναι η πρόσθετη βλάβη ή επιβάρυνση που υφίσταται το θύμα όχι ως άμεση συνέπεια της αξιόποινης πράξης, αλλά εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο αντιμετωπίζεται από θεσμούς, αρμόδιες αρχές ή το κοινωνικό του περιβάλλον. Μπορεί να εκδηλώνεται, ιδίως, μέσω επαναλαμβανόμενων εξετάσεων ή ανακρίσεων, ακατάλληλης ή προσβλητικής συμπεριφοράς, αδιαφορίας, δυσπιστίας ή κοινωνικού στιγματισμού (Council of Europe, Committee of Ministers, 2006)
- **Θύμα:** Θύμα με την ευρύτερη έννοια του όρου θεωρείται κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, του οποίου έχουν παραβιασθεί συγκεκριμένα αγαθά (έννομα ή μη) είτε από ανθρώπινη είτε από φυσική παρέμβαση (π.χ. από έγκλημα ή από φυσική καταστροφή). Μια πιο εγκληματολογική προσέγγιση θεωρεί το θύμα έχει υποστεί προσβολή εννόμων ή άλλων αγαθών λόγω διάπραξης εγκλήματος, παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή και κατάχρησης εξουσίας (Βλάχου, 2018: 649).
- **Θυματοποίηση:** Η θυματοποίηση (*victimization*) είναι η κατάσταση ή η διαδικασία κατά την οποία ένα φυσικό ή νομικό πρόσωπο ή μια ομάδα καθίσταται θύμα αξιόποινης πράξης ή άλλης κοινωνικώς επιβλαβούς συμπεριφοράς, υφιστάμενο σωματική, ψυχική, υλική ή κοινωνική βλάβη (Muratore, 2014).

Μορφές εγκληματικότητας σε βάρος ατόμων τρίτης ηλικίας

- **Κακοποίηση ή παραμέληση ηλικιωμένων:** Η κακοποίηση ή παραμέληση ατόμων τρίτης ηλικίας (*abuse or neglect of older people / elder abuse and neglect*) είναι η μεμονωμένη ή επαναλαμβανόμενη πράξη, ή η παράλειψη της προσήκουσας ενέργειας, που εκδηλώνεται στο πλαίσιο σχέσης εμπιστοσύνης και προκαλεί βλάβη ή οδύνη σε ηλικιωμένο πρόσωπο, προσβάλλοντας συγχρόνως την αξιοπρέπεια, τον σεβασμό και τα ανθρώπινα δικαιώματά του (WHO, 2024).
- **Οικονομική εκμετάλλευση/κακοποίηση:** Η οικονομική εκμετάλλευση ή κακοποίηση (*financial abuse / financial exploitation*) συνίσταται στην παράνομη, μη εξουσιοδοτημένη ή ανάρμοστη χρήση των χρημάτων, παροχών, περιουσίας ή λοιπών περιουσιακών στοιχείων προσώπου μεγαλύτερης ηλικίας προς όφελος τρίτου (Centers for Disease Control and Prevention [CDC], 2024)

- **Ψηφιακή διάσταση & ψηφιακός αποκλεισμός:** Ο ψηφιακός αποκλεισμός (*digital exclusion*) είναι η περιθωριοποίηση ατόμου ή κοινωνικής ομάδας που στερείται πλήρους πρόσβασης και επαρκούς ικανότητας χρήσης των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ), γεγονός που παρεμποδίζει την πλήρη συμμετοχή του/της στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή (Cedefop, χ.χ.).

Δικαιώματα – θεσμική προστασία

- **Δικαίωμα:** Το δικαίωμα είναι μια θεμελιώδης έννοια του δικαίου και της ηθικής που ορίζεται ως η έννομη εξουσία ή η ηθική αξίωση ενός προσώπου να ενεργεί με συγκεκριμένο τρόπο, να κατέχει κάτι ή να απαιτεί από τους άλλους (άτομα ή κράτος) μια συγκεκριμένη συμπεριφορά ή αποχή από ενέργειες.
- **Πρόσβαση στη δικαιοσύνη:** Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη είναι θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα και βασικός πυλώνας του κράτους δικαίου. Ορίζεται ως η ουσιαστική δυνατότητα κάθε ατόμου —ανεξάρτητα από την οικονομική ή κοινωνική του κατάσταση— να προσφεύγει στα δικαστήρια και στους μηχανισμούς επίλυσης διαφορών για να προστατεύσει τα δικαιώματά του.
- **Πρόσβαση σε υπηρεσίες:** Η δυνατότητα των ατόμων να προσεγγίζουν, να χρησιμοποιούν και να ωφελούνται ουσιαστικά από βασικές δημόσιες, κοινωνικές ή άλλες αναγκαίες υπηρεσίες, χωρίς αδικαιολόγητα φυσικά, οικονομικά, θεσμικά ή ψηφιακά εμπόδια. Η έννοια περιλαμβάνει, ιδίως, την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης, κοινωνικής φροντίδας και σε ψηφιακές δημόσιες υπηρεσίες (OECD, 2024).

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

Βλάχου, Β. (2018). Θύμα. Στο Κ. Δ. Σπινέλλη, Ν. Κουράκης, & Μ. Κρανιδιώτη (Επιμ.), Λεξικό εγκληματολογίας (σσ. 648–653). Τόπος.

Κουφού, Α. (2018). Εγκληματικότητα αφανής/λανθάνουσα/σκοτεινός αριθμός/σκοτεινή περιοχή. Στο Κ. Δ. Σπινέλλη, Ν. Κουράκης, & Μ. Κρανιδιώτη (Επιμ.), Λεξικό εγκληματολογίας (σσ. 345–347). Τόπος.

Σπινέλλη, Κ. Δ. (2014). Εγκληματολογία: Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις (3η έκδ.). Νομική Βιβλιοθήκη.

Σπύρου, Στ. (2018). Θεωρία (προσέγγιση) καθημερινών δραστηριοτήτων. Στο Κ. Δ. Σπινέλλη, Ν. Κουράκης, & Μ. Κρανιδιώτη (Επιμ.), Λεξικό εγκληματολογίας (σσ. 604–609). Τόπος.

Σταμούλη, Ε. (2018). Εγκληματικότητα και ηλικία. Στο Κ. Δ. Σπινέλλη, Ν. Κουράκης, & Μ. Κρανιδιώτη (Επιμ.), Λεξικό εγκληματολογίας (σσ. 347–352). Τόπος.

American Psychological Association. (2018). Empowerment. In APA dictionary of psychology. <https://dictionary.apa.org/empowerment>

American Psychological Association. (2018). Resilience. In APA dictionary of psychology. <https://dictionary.apa.org/resilience>

Centers for Disease Control and Prevention. (2024, November 7). About abuse of older persons. U.S. Department of Health and Human Services.

Cedefop. (n.d.). Digital exclusion. In VET glossary: Terminology of European education and training policy. Retrieved March 29, 2026, from <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/vet-glossary/glossary/digitale-uitsluiting>

Cohen, L. E., & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44(4), 588–608. <https://doi.org/10.2307/2094589>

Council of Europe, Committee of Ministers. (2006, June 14). Recommendation Rec(2006)8 of the Committee of Ministers to member states on assistance to crime victims.

European Union Agency for Fundamental Rights. (2024). Fundamental rights of older people. Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2811/205995>

Farrell, G., & Pease, K. (2014). Repeat victimization. In G. Bruinsma & D. Weisburd (Eds.), *Encyclopedia of criminology and criminal justice*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-5690-2_128

Muratore, M. G. (2014). Victimization. In A. C. Michalos (Ed.), *Encyclopedia of quality of life and well-being research*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0753-5_3156

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (n.d.). Intergovernmental Working Group on the Human Rights of Older Persons. <https://www.ohchr.org/en/hrc-subsiaries/iwg-older-persons>

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2024). Modernising access to social protection: New technologies and data, improving the customer experience and strengthening policy effectiveness. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/e97dce5c-en>

World Health Organization. (2024, June 15). Abuse of older people. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/abuse-of-older-people>

World Health Organization. (2025, April 28). Ageing: Ageism.

<https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/ageing-ageism>

ΣΗΜΕΙΑ ΣΤΗΡΙΞΗΣ POINTS OF SUPPORT

ΜΙΚΡΕΣ ΔΩΡΕΕΣ, ΜΕΓΑΛΕΣ ΙΔΕΕΣ
SMALL GRANTS, BIG IDEAS

Η δράση υλοποιείται με την υποστήριξη από το TIMA Κοινωνικό Ίδρυμα στο πλαίσιο του προγράμματος «Σημεία Στήριξης», που συγχρηματοδοτείται από το Κοινωνικό Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση, το TIMA Κοινωνικό Ίδρυμα, το Ίδρυμα Καπετάν Βασίλη & Κάρμεν Κωνσταντακόπουλου, το Ίδρυμα Α. Γ. Λεβέντη, το Κοινωνικό Ίδρυμα Αθανάσιος Κ. Λασκαρίδης, το Costas M. Lemos Foundation, το The Hellenic Initiative Canada, το Ίδρυμα Αθηνάς Ι. Μαρτίνου, το Helidoni Foundation, και το Ίδρυμα Μποδοσάκη.

ΔΗΛΩΣΗ ΕΠΙΦΥΛΑΞΗΣ

Χρηματοδοτούμενο από το Πρόγραμμα «Σημεία Στήριξης». Ωστόσο, οι απόψεις και οι γνώμες που εκφράζονται ανήκουν μόνο στον/στους συντάκτη/ες και δεν αντανακλούν κατ' ανάγκη τις απόψεις και τις γνώμες των συμμετεχόντων στο Πρόγραμμα Ιδρυμάτων.